

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-308-4-10>

УДК 338:43

Галина ПАВЛОВА

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

<https://orcid.org/0000-0002-1400-7348>

e-mail: halynapavlova@ukr.net

Інна АБРАМОВИЧ

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

<https://orcid.org/0000-0002-5469-4744>

e-mail: innabramovich15@gmail.com

Марина БАЛЬЗАН

Вінницький національний технічний університет

<https://orcid.org/0000-0001-6596-7763>

e-mail: balzan@vntu.edu.ua

СТРАТЕГІЧНІ ЗАХОДИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ НА МІЖНАРОДНОМУ РИНКУ

Публікація направлена на дослідження стану конкурентоспроможності вітчизняної продукції аграрного сектору виробництва на міжнародному ринку та на цій основі обґрунтування напрямів підвищення її конкурентоспроможності на різних рівнях впливу з виділенням стратегічних рішень та необхідних умов їх прийняття. Важливість теми обраного дослідження підтверджується і думкою науковців, щодо наслідків незадовільного рівня конкурентоспроможності вітчизняної аграрної продукції на ситуацію внутрішнього ринку. В процесі розкриття теми приділена увага питанням суті конкурентоспроможності саме аграрних підприємств, головній базовій передумові – родючості ґрунтів, а також стан та тенденції експорту сільськогосподарської продукції на міжнародному ринку. Визначено, що така сільськогосподарська продукція, як овочі, фрукти, плоди і ягоди, баштанні культури залишається майже незадіяною у міжнародній торгівлі, хоча вирощування їх в Україні відбувається і достатньо успішно. Перспективою такого напрямку є тенденція переходу населення на здорове харчування і заяви лікарів про користь цілорічного споживання ягід та овочів, що є стимулюючим фактором зростання попиту як в нашій країні, так і в Європі. Доведено доцільність активізації інноваційної активності аграрних підприємств України з метою підвищення їх конкурентних позицій на основі високої якості продукції та можливосте безболісно коригувати ціну реалізації як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Запропоновано напрями підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору України на міжнародному ринку з виділенням стратегічних заходів на державному рівні управління агропромисловим виробництвом та рівні аграрних товаровиробників. Стійке зростання в останні десятиліття світового ринку аграрної продукції та продуктів її переробки визначає перспективні напрями розвитку аграрних підприємств та створює умови для збільшення експорту продукції.

Ключові слова: стратегічне управління, конкурентоздатність, аграрні підприємства, управління, міжнародний ринок, конкурентна політика.

Galina PAVLOVA, Inna ABRAMOVYCH

Dnipropetrovsk State Agrarian and Economic University

Maryna BALZAN

Vinnitsa National Technical University

STRATEGIC MEASURES TO INCREASE THE COMPETITIVENESS OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE IN THE INTERNATIONAL MARKET

The publication is aimed at researching the state of competitiveness of domestic products of the agrarian sector of production on the international market and, on this basis, substantiating directions for increasing its competitiveness at various levels of influence with the selection of strategic decisions and the necessary conditions for their adoption. The importance of the selected research topic is also confirmed by the opinion of scientists regarding the consequences of an unsatisfactory level of competitiveness of domestic agricultural products on the situation of the domestic market. In the process of revealing the topic, attention was paid to the issues of the essence of the competitiveness of agricultural enterprises, the main basic premise - soil fertility, as well as the state and trends of the export of agricultural products on the international market. It was determined that such agricultural products as vegetables, fruits, berries and melons remain almost inactive in international trade, although their cultivation in Ukraine is quite successful. The prospect of such a direction is the trend of the population transitioning to a healthy diet and the statements of doctors about the benefits of year-round consumption of berries and vegetables, which is a stimulating factor in the growth of demand both in our country and in Europe. The expediency of intensifying the innovative activity of agricultural enterprises of Ukraine in order to increase their competitive positions on the basis of high product quality and the possibility of painlessly adjusting the sales price on both domestic and foreign markets has been proven. Directions for increasing the competitiveness of the agricultural sector of Ukraine on the international market are proposed, with the selection of strategic measures at the state level of management of agro-industrial production and the level of agricultural commodity producers. The steady growth of the world market of agricultural products and products of their processing in recent decades determines promising directions for the development of agricultural enterprises and creates conditions for increasing the export of products. The main factors in the formation of competitive advantages are favorable natural, climatic and geographical conditions for the production of products, the availability of conditions for ensuring high quality and environmental safety, convenient logistical transport location, etc.

Keywords: strategic management, competitiveness, agricultural enterprises, management, international market, competitive policy.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Україна володіє потужним аграрним потенціалом, який є основою розвитку стратегічної галузі національної економіки. Раціональне використання цього потенціалу дасть змогу не тільки повністю забезпечити продовольчу безпеку нашої країни, але й перетворити Україну в одного з найважливіших гравців на світовому аграрному ринку. Проте говорити про конкурентоздатність на міжнародному ринку не приходиться. Аграрна продукція має слабші позиції внаслідок відсутності повної гармонізації вітчизняних та міжнародних стандартів, низьким рівнем розвитку інфраструктурного забезпечення, недостатньою державною підтримкою та іншими факторами, що потребують систематизації та обґрунтованих шляхів вирішення ситуації.

Важливість теми обраного дослідження підтверджується і думкою науковців, щодо наслідків незадовільного рівня конкурентоспроможності вітчизняної аграрної продукції, а саме, така ситуація «призводить до зростання імпортозалежності внутрішнього ринку України, з іншого – український експортер, здійснюючи експорт продукції аграрного сектору, стикається з проблемою низькоякісних її характеристик, згідно з якими ця продукція може бути або сировиною, або лише напівфабрикатом» [9, с. 3]. Тож, обґрунтування напрямів підвищення конкурентоспроможності аграрної продукції є важливим питанням, як державного рівня, так і рівня суб'єктів господарювання аграрного сектору національної економіки та потребує системного безперервного дослідження у зв'язку зі зміною умов в зовнішньому середовищі діяльності аграрного підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання суті, значення, факторів формування конкурентоспроможності діяльності аграрних підприємств постійно знаходяться в полі зору як провідних науковців так і молодих вчених. Варто відмітити наукові праці таких вчених, як Азізов О.Р. [3], Апопій В.В. [4], Данько Ю.І. [5], Слюсарєва Л.В. [5], Дудник О.В. [6], Міненко С.І. [6], Зоря С.П. [7], Лупенко Ю.О. [8], Патики Н.І. [8], Попадинець Н.М. [9]. В наукових працях розглянуто широкий спектр питань від суті конкурентоспроможності саме аграрних підприємств до специфіки її формування на внутрішніх та зовнішніх ринках в умовах активного поширення інноваційних технологій. Та все ж, турбулентність зовнішнього середовища, суб'єктивний характер попередніх наукових досягнень вимагає систематичного дослідження даного питання і на основі поточних умов, прогнозувати перспективи розвитку та, відповідно, коригувати стратегічні заходи підвищення конкурентоспроможності.

Формулювання цілей статті

Метою публікації є дослідження стану конкурентоспроможності вітчизняної продукції аграрного сектору виробництва на міжнародному ринку та на цій основі обґрунтування напрямів підвищення її конкурентоспроможності на різних рівнях впливу з виділенням стратегічних рішень та необхідних умов їх прийняття.

Основні результати досліджень

Основним природно-біологічним ресурсом аграрної сфери є земля. На території нашої країни зосереджена значна частина найбільш родючих чорноземів світу. Природно-кліматичні умови, значні трудові ресурси, вигідне географічне положення є сприятливими для вирощування багатьох сільськогосподарських культур і все це є базою для формування та нарощування конкурентоздатності на світовому ринку.

Повністю підтримуємо думку вчених, що поняття «конкурентоспроможності аграрних підприємств» дещо відрізняється від загальноприйнятого визначення поняття «конкурентоспроможності» та трактується набагато складніше. Конкурентоспроможність аграрних підприємств можна розглядати як здатність виробників в аграрній сфері користуватися своїми конкурентними перевагами і перемагати своїх конкурентів у боротьбі на внутрішніх та зовнішніх ринках, при цьому максимально використовувати доступні для підприємства земельні ресурси та найкращім чином задовольняти потреби споживачів [6, с. 115].

Сільське господарство історично є однією з найважливіших комплексних галузей вітчизняної економіки. З 60,4 млн га території країни сільськогосподарські угіддя займають 41,8 млн га, з яких площа ріллі становить 32,6 млн га. Родючі ґрунти є найбільш відомим та беззаперечним брендом України.

Кожного року наша держава поступово нарощує валове виробництво зернових та технічних культур. Активізація вирощування даних культур, збільшення посівних площ під ними сприяли тому, що в 2018 МР, за даними Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, наша країна очолила рейтинг експортерів соняшникової олії, посіла перше місце в світі за обсягами виробництва соняшнику та олії з нього, стала третьою за рівнем продажів на зовнішньому ринку ріпаку, 4 – кукурудзи та ячменю, і 7 – пшениці. В 2020/2021 МР дані тенденції зберігалися і відповідно місця України у світовому експорті сільськогосподарської продукції становили: 1 – олія соняшникова та шрот, 3 – кукурудза та ріпак, 4 – ячмінь.

Але така сільськогосподарська продукція, як овочі, фрукти, плоди і ягоди, баштанні культури залишається майже незадіяною у міжнародній торгівлі, хоча вирощування їх Україні відбувається і достатньо успішно. Перспектива такого напряму полягає в тенденціях переходу населення на здорове харчування і заяви лікарів про користь цілорічного споживання ягід та овочів, що є стимулюючим фактором зростання попиту як в нашій країні, так і в Європі. Наслідком цього, наприклад, є зростання загального обсягу вирощування ягід і їх переробки. В Україні і на даний час багато малинових плантацій та є малиновий кооператив. Однак доволі часто зібрані ягоди не відповідають встановленим міжнародним стандартам і виробники вимушені за безцінь продавати заводам сусідніх країн, які потім з націнкою продають далі в ЄС і США.

Також хочемо відзначити ще одну перспективну ягідну культуру – лохину. За останні 10 років лохина високоросла з маловідомої нішевої культури перетворилася в одну з основних ягідних культур, а Україна увійшла в п'ятірку найбільших європейських виробників лохини високорослої. Майже 90% врожаю лохини Україна експортує, бо через низьку купівельну спроможність населення, внутрішній ринок не є пріоритетним для українських виробників. Тож ринки ягід та овочів є перспективними та потребують цілеспрямованого вивчення.

Не втішна ситуація і з реалізацією на міжнародних ринках продукції тваринництва вітчизняного виробництва, частка по основним сегментах не перевищує 0,1—1,0%. Така ситуація є наслідком скорочення поголів'я худоби, використання застарілих технологій вирощування тварин, що є обмеженням зростання продуктивності тварин та впливає на рівень собівартості, а це в свою чергу ускладнює зростання експортних потоків, незадовільний рівень логістики українських продуктів на світовому ринку, високі ризики епізоотій тощо. У зовнішньоекономічній діяльності найбільший прогрес очікувано спостерігався на ринку м'яса птиці, де обсяг експорту в 2018 році збільшився порівняно з показником 2017 р. на 22,2%. За підсумками 2020 року, Україна скоротила експорт м'яса птиці до країн ЄС на 18,8%, але залишилася третім найбільшим постачальником у регіон.

Щодо виробництва молочних продуктів, то в 2020 році, Україна займала п'яте місце по експорту масла та восьме — по експорту сухого збираного молока. При цьому Україна є другим найбільшим постачальником масла до ЄС після Нової Зеландії.

Український ринок зернової продукції є експортно-орієнтованим. Близько 2/3 валового збору пшениці експортується, а кукурудзи і того більше – близько 3/4. Основними перешкодою на шляху українських експортерів аграрної продукції є її низька якість, що не відповідає європейським та міжнародним стандартам якості, низькі темпи техніко-технологічного оновлення виробництва та наявною проблемою в забезпеченні зберігання продукції виробництва протягом маркетингового року.

З одного боку, експерти зазначають що в Україні немає проблеми з нехваткою місць для зберігання продукції і ситуація дещо краща з зерносховищами ніж з овочесховищами, але проблема криється в іншому, а саме у відсутності сучасного обладнання в сховищах, що спричинює зниження якості переробки та зберігання і підвищенні витрати на даний технологічний процес. За інформацією Української зернової асоціації, на даний час, можливо забезпечити збереження 60-65 млн т зернових та додатково можна зберігати близько 4 млн т в морських портах.

Але це не єдиний фактор впливу. Також враховується закупівельна ціна і собівартість виробництва, яка в Україні нижче, ніж в Європі, що дозволяє їй знижувати ціни більш активно. При формуванні остаточної ціни реалізації враховується питання транспорту і логістики. І в цьому відношенні в Україні, в порівнянні із Західною Європою, є географічна перевага при організації поставок в напрямі Близького Сходу, Східної Африки і Південно-Східної Азії.

З огляду на вищесказане, варто активізувати інноваційну активність аграрних підприємств України з метою підвищення їх конкурентних позицій на основі високої якості продукції та можливосте безболісно коригувати ціну реалізації як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Бо переважна більшість вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції втрачають свої конкурентні позиції. На нашу думку, це спричинене тим, що більшість аграрних підприємств функціонує на екстенсивній основі, та є наявністю відставання від впровадження можливостей зовнішнього середовища в плані використання досягнень науково-технічного прогресу. Впровадження інноваційних технологій здебільшого відбувається в агрохолдингах, але і в них є певні труднощі, що пов'язані з розгалуженою системою управління та великою кількістю структурних підрозділів. Саме тому пріоритетним напрямом в аграрному секторі є впровадження агротехнологій, які дозволять підвищити якість продукції. Основна відмінність українських високотехнологічних рішень від загальносвітових – у їхньому фокусуванні. В Україні технології спрямовані на посилення контролю і протидію розкраданню, тоді як зарубіжні ставлять собі за мету збільшення врожайності та загальної ефективності виробництва.

Паралельно з цим, в світі дуже стрімкими темпами розвивається один з перспективних напрямів аграрного сектору економіки, а саме виробництво екологічно чистої аграрної продукції. Активно запроваджує новітні технології, задля зниження антропогенного впливу на ґрунт та екологічну систему в цілому, шляхом переходу від традиційного до органічного виробництва, яке передбачає використання біопрепаратів і повну відмову від агрохімікатів. Органічне землеробство – це можливість для нашої країни

стати основним виробником органічних продуктів. Багато сотень тисяч акрів вже присвячені органічному сільському господарству, і з часом Україна розраховує стати головним експортером до Західної Європи, щоб задовольнити все зростаючий попит на таку органіку.

Однією з головних переваг органічного виробництва є стабільність споживчого ринку. Органічне виробництво за сучасних світових тенденцій є важливим напрямом розвитку аграрних підприємства, який Україна має використати в умовах посилення конкуренції на світовому ринку. Це є одним зі стратегічних напрямків підвищення конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції на світовому ринку. В Україні на законодавчому рівні заборонено вирощувати генетично модифіковані зернові, а це є і основою екологічної кормової сировини для виробництва екологічно чистої продукції тваринництва.

Агропідприємства повинні уважно стежити за тенденціями світового споживання. Зокрема, попит на сільськогосподарську продукцію, в тому числі енергетичні культури, різні бобові, органічні продукти. З правильним підходом до технології та маркетингу є всі шанси отримати більше доходу на 1 га посіву. І одночасно покращуючи екологію та підтримувати родючий шар ґрунту.

Українським компаніям варто розвивати навички рекламувати та показувати себе інвесторам. Для цього їм потрібно використовувати фінансові звіти, затверджені міжнародними аудиторами, прозору структуру власності та чіткі плани розвитку щонайменше протягом п'яти років, щоб викликати інтерес інвесторів. Загалом, чинниками, що стримували зростання конкурентоспроможності аграрної продукції вітчизняного виробництва у довоєнний період були:

- низький рівень розвитку інфраструктури, що призводить до більших витрат на транспортування та зберігання продукції на складах, ніж у зарубіжних конкурентів. Фінансово-кредитна складова інфраструктури впливає на стан розвиненості сфери страхування виробничих ризиків та залучення необхідної кількості фінансових ресурсів для забезпечення виробничо-збутової діяльності;

- недостатня гармонізація українських стандартів якості з міжнародними;

- низький рівень капіталізації, що обмежує можливості аграрних підприємств до залучення додаткових коштів для розвитку бізнесу;

- недостатність державної підтримки у вигляді цільового фінансування науково-прикладних розробок та заходів збереження родючості ґрунтів тощо.

В умовах військового стану українські виробники аграрної продукції зіткнулися з великою кількістю проблем: від відсутності палива та добрив до відсутності можливості експортувати вироблену продукцію та, відповідно, отримати повернення вкладених обігових коштів. На рівні держави прийнято ряд важливих рішень у забезпеченні посівної компанії 2022 року, що стосуються податкових пільг, спрощує набуття прав користування на земельні ділянки сільськогосподарського призначення в умовах воєнного стану, надання кредитування та запровадження інших фінансових інструментів, виділення коштів з резервного фонду державного бюджету для відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок збройної агресії росії проти України та воєнних дій на території України у разі відмови страхувальниками у наданні страхового покриття ризиків фрахтувальникам, власникам суден та власникам рухомого складу залізниць та інші заходи. В цілому посівна 2022 р. показала, що в умовах воєнного стану аграрії та держава через МінАПК акумулювали зусилля і злагоджено працюють на забезпечення максимального можливого в таких умовах урожаю. МінАПК запустило декілька онлайн-платформ зі збору актуальних потреб аграріїв під посівну в режимі реального часу, також створено онлайн-платформу для покращення логістичних маршрутів аграріїв в умовах воєнного стану [1]. Такі активні державні заходи сприятимуть в складних умовах забезпечити виробництво сільськогосподарської продукції для уникнення продовольчої кризи та підтримки функціонування бізнесових структур аграрного сектору національної економіки.

З відновленням можливості експортувати, для забезпечення підвищення конкурентоспроможності підприємств аграрної сфери України на світовому ринку варто звернути увагу на напрями, що представлені в таблиці 1.

При розробці стратегії підвищення конкурентоспроможності продукції аграрного сектору на внутрішньому та зовнішньому ринках слід враховувати специфічні особливості стану і розвитку внутрішнього середовища, обумовлені складною політичною ситуацією в країні, що дуже знизила конкуренцію всередині країни. Враховуючи важкий стан економіки України, дуже складно досягти потрібного рівня конкурентоспроможності аграрних товаровиробників. Нині найбільш конкурентоспроможною є лише агропродовольча сировина, але з урахуванням системної кризи економіки рівень конкурентоспроможності постійно знижується. Внутрішній ринок не в змозі забезпечити конкурентне середовище для «випробування» товарів і технологій [4, с. 105], що передують їх просуванню на зовнішній ринок.

Таблиця 1

Напрями підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору України на міжнародному ринку

Охоплення	Стратегічний захід	Передумови прийняття стратегічного рішення
Державний рівень управління агропромисловим виробництвом	Стратегія диверсифікації за товарним асортиментом	На даний час Україна є сировинноорієнтованою країною. Експерти вказують на доцільність розвивати переробну галузь і вже експортувати продукти переробки, щоб додана вартість залишалася в країні
	Стратегія виходу на нові ринки збуту продукції	Налагодження зв'язків з іноземними державами та посилення існуючих.
	Розвиток системи сертифікації органічної продукції відповідно до міжнародних стандартів	В Україні є всі умови для виробництва органічної продукції як рослинництва так і тваринництва. Перепоною на зовнішні ринки є відсутність відповідної сертифікації.
	Пільгове кредитування та податкові пільги для підприємств, що впроваджують інновації	В аграрній сфері наявність конкурентних переваг безпосередньо пов'язана з агротехнологією.
Аграрні суб'єкти товаровиробництва	Підвищення ефективності сировинного експорту	Потреба в підвищенні ефективності логістичних процесів втому числі побудова зерносховищ
	Впровадження інноваційних технологій	Зниження собівартості виробництва та підвищення якісних показників
	Кооперація	Створення збутових кооперативів дозволить поліпшити умови функціонування дрібних та середніх аграрних підприємств
	Активізація електронної комерції	В умовах пандемії більшість суб'єктів переходять на інтернет-закупівлі, прогнозується і в подальшому зберігання тенденції ще більшого поширення електронної комерції в аграрній сфері
	Виробництво та експорт товарів, що є лідерами світової торгівлі	Фрукти і горіхи, свіжі або сушені, харчові продукти, насіння і плоди олійних культур, інші м'ясні та їстівні м'ясні субпродукти, а також овочі користуються стійким попитом на міжнародному ринку, обсяги на світовому ринку щорічно збільшуються на 3,7%
	Вирощування нішевих культур	Локомотивом для подібних нішевих культур є дрібний фермер, який готовий йти на експеримент, вирощує і домагається певних результатів. Наприклад, артишок, крэмбе, сорго, нут
	Збільшення обсягів виробництва та експорту продукції тваринництва	За даними аналітиків IFCN, світове споживання молочних продуктів до 2040 року зросте на 20% і становитиме близько 140 кг на душу населення. Обсяги м'яса великої рогатої худоби, свіже, охолоджене або заморожене щорічно зростають на 3,8%.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Стике зростання в останні десятиліття світового ринку аграрної продукції та продуктів її переробки визначає перспективні напрями розвитку аграрних підприємств та створює умови для збільшення експорту продукції. Основними чинниками формування конкурентних переваг є сприятливі природно-кліматичні і географічні умови виробництва продукції, наявність умов для забезпечення високої її якості та екологічної безпеки, зручне логістичне транспортне розташування тощо. Але збереження донині сировинно-орієнтованого напрямку розвитку аграрного виробництва, що зумовлює високу залежність вітчизняної галузі сільськогосподарства від кон'юнктури глобального ринку продовольства і його цінової волативності, відсутність у частини виробників фінансової можливості впроваджувати інноваційні ресурсозберігаючі технології не дозволяє отримати максимально корисний результат від використання земельних ресурсів.

Література

1. Аграрні відносини під час війни: як держава допомагає аграріям з регіонів, що постраждали від воєнних дій. URL: <https://cutt.ly/2K9evCm>
2. Agravery. URL: <http://agravery.com/uk/posts/show/ratuvati-j-zahisati-ak-upravlati-agrorizikami>
3. Азізов О.Р. Теоретичні засади підвищення конкурентоспроможності аграрного підприємства. Вісник ХНТУСГ. № 185. URL: <http://dSPACE.khntusg.com.ua/bitstream/123456789/1615/1/7.pdf>
4. Апопій В.В. Внутрішня торгівля в АПК України: ефективність взаємодії: монографія. Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2007. 386 с.
5. Данько Ю.І., Слюсарєва Л.В. Механізми підвищення конкурентоспроможності та якості продукції підприємств аграрного сектору економіки. Український журнал прикладної економіки. 2020. Том 5. № 1. С. 379-387.
6. Дудник О.В., Міненко С.І. Економічна природа понять «конкуренція» та «конкурентоспроможність». Причорноморські економічні студії. 2018. Вип. 29 (1). С. 112–116.
7. Зоря С.П. Формування стратегії інноваційного розвитку аграрних підприємств в контексті підвищення їх конкурентоспроможності. <https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/3.2/78.pdf>
8. Лупенко Ю.О., Патица Н.І. Роль інновацій у забезпеченні конкурентоспроможності України на світових ринках сільськогосподарської продукції. Агросвіт № 11, 2019. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/11_2019/4.pdf

9. Попадинець Н.М. Конкуренентоспроможність продукції аграрного сектору на внутрішньому та зовнішньому ринках. URL: <http://ird.gov.ua/irds/molvch20150261330.pdf>
10. Стратегія розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості України на період до 2026 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2019-%D1%80>
11. ФАОСТАТ: Production. URL: <http://www.fao.org/faostat/ru/#country/230>

References

1. Ahrani vidnosyny pid chas viiny: yak derzhava dopomahaie ahrariiam z rehioniv, shcho postrazhdaly vid voiennykh dii. URL: <https://cutt.ly/2K9evCm>
2. Agravery. URL: <http://agravery.com/uk/posts/show/ratuvati-j-zahisati-ak-upravlati-agrorizikami>
3. Azizov O.R. Teoretychni zasady pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ahrarnoho pidpriemstva. Visnyk KhNTUSH. № 185. URL: <http://dspace.khntusg.com.ua/bitstream/123456789/1615/1/7.pdf>
4. Apopii V.V. Vnutrishnia torhivlia v APK Ukrainy: efektyvnist vzaiemodii: monohrafiia. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi komertsiinoi akademii, 2007. 386 s.
5. Danko Yu.I., Sliusareva L.V. Mekhanizmy pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ta yakosti produktsii pidpriemstv ahrarnoho sektoru ekonomiky. Ukrainnyi zhurnal prykladnoi ekonomiky. 2020. Tom 5. № 1. S. 379-387.
6. Dudnyk O.V., Minenko S.I. Ekonomichna pryroda poniat «konkurentsiia» ta «konkurentospromozhnist». Prychomomorski ekonomichni studii. 2018. Vyp. 29 (1). S. 112–116.
7. Zoria S.P. Formuvannia stratehii innovatsiinoho rozvytku ahrarnykh pidpriemstv v konteksti pidvyshchennia yikh konkurentospromozhnosti. <https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/3.2/78.pdf>
8. Lupenko Yu.O., Patyka N.I. Rol innovatsii u zabezpechenni konkurentospromozhnosti Ukrainy na svitovykh rynkakh silskohospodarskoi produktii. Ahrosvit № 11, 2019. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/11_2019/4.pdf
9. Popadynets N.M. Konkurentospromozhnist produktii ahrarnoho sektoru na vnutrishnomu ta zovnishnomu rynkakh. URL: <http://ird.gov.ua/irds/molvch20150261330.pdf>
10. Stratehiia rozvytku eksportu produktii silskoho hospodarstva, kharchovoi ta pererobnoi promyslovosti Ukrainy na period do 2026 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2019-%D1%80>
11. FAOSTAT: Production. URL: <http://www.fao.org/faostat/ru/#country/230>